Анна ПЛІШКОВА

Сучасны сферы фунґованя кодіфікованого русиньского языка на Словеньску

Проблем літературного языка Русинів в середнёевропскім просторі і точніше в ареалі Карпат має веце як тристорічну історію. Языковый вопрос, який характерізовав культурный і політічный жывот Русинів, явить ся як історічный проблем уж од 17. стороча а пережыв аж до сучасности, кедь стоїме на порозі 21. стороча. Діалектна роздробленость, культурны і языковы традиції сусідів, набоженьскы, соціално-політічны і іншы факторы мали в тім реґіоні значный вплив на выбераня языка реґіоналной культуры: од церьковно-славяньского в ёго (велико)руськім і українськім редакції, українського і (велико)руського літературных языків, аж по проєкты літературного языка заложены на містній діалектній основі.

Як бы была написана комплетна історія письменства і літературного языка Підкарпатьской Руси і сусідніх русиньскых областей, потім бы ся указало, же тот реґіон Славян – в словах вызначного славісты Нікіты Тольстого – быв своёй сорты „пробным простором творіня оптімалной варіанты списовного языка“ (Magocsi, 1996). Но наперек близкости русиньского ареалу з великым українськым етнічно-языковым ареалом, но і наперек тісным контактам з (велико)руськов культурно-языковов традіціёв, історічна память Русинів предці лем не дала їм забыти на містну культурно-языкову традіцію. І зато в сучасности можеме быти свідками того, же якраз тота путь в карпатськім ареалі набывать конкретны контуры, а то в подобі кодіфікованых варіантів русиньского літературного языка.

Зновуожывліня языкового вопросу меджі Русинами є в центрі увагы нелем на Словеньску, але і в околитых країнах, де жыють Русины. Одповідь на вопрос, што є прічінов актуалізації ці зновуожывліня языкового проблему в карпатськім

ареалі по паді тоталітных режімів, выстигують слова Серґея Ткачова, же є то природный рефлекс, природна реакція на „револючность“ зреалізованых змін, котрых зачаток сягать к роспаду двох імперій - Ракусько-Угорьской і (Велико)Руськой (Ткачов, 1995). В звязи з тым ся родить цілый ряд проблемів в области культуры, школства, медій ці сполоченьского жывота, про вырішіня якых як першооснова выступав тзв. языковый вопрос ці точніше вопрос нормативного літературного языка.

Зачаток процесу кодіфікації

Револючность добы, 1989 рік, як в северовыходній Европі в цілім, так і в бывшім Чесько-Словеньску, яка повалила силу тоталіты, не могла не засягнути і Русинів на северовыході Словеньска. Уж 26. новембра 1989, значіть лем 10 днів по револючных акціях у Празі, в Пряшові взникать “Ініціятивна група русинів-українців за перебудову“, яка такой на першім мітінґу выголосила, же “народностный вопрос Русинів в Чесько-Словеньску ніґда дефінітівно вырішеный не быв“ (Зозуляк, 1989). Доказом повідженого быв і 20. януара 1990 в Пряшові міморядный зьязд „Культурного союзу українських трудящих“ (КСУТ) за участи нелем делеґатів містных орґанізацій КСУТ, але і делеґатів многых русиньскых сел выходного Словеньска, представителів обидвох церьквей – довєдна понад 450 делеґатів і гостів. Уж на тім зьязді делеґаты з русиньскых сел, главно з области Меджілаборець, остро одсудили минулый період українізації, „як найтемнішу сторонку нашой історії“, вымагали скінчіти з українізаціёв як продуктом тоталітного комуністічного режіму, ліквідацію КСУТ і створіня новой русиньской орґанізації (Магочій, 1993). Наперек тому, рішіня зьязду не принесло успокоїня, яке Русины чекали як сатісфакцію за минулы рокы народностной і языковой неґації. Як реакція на даный факт в Меджілабірцях ся сформовав „Культурный рух Русинів“, проґрамным цілём якого ся стало „оброджіня Русинів“. Меджі проґрамныма цілями руху быв і такый: „Треба створити русиньскый літературный язык на основі діалекту Лабірщіны, якый бы як повинный предмет ся учів у 1. - 5. класах ОШ, на якый бы потім подля жела-

ня родичів і на основі інтересу навязовав україньскый літе-ратурный язык“ (Магочій, 1993).

Потреба ці непотреба русиньского языка ся аналізовала в пресі і за округлыма столами. Выслідком діскусій было, же до того часу друкованый орґан ЦК КСУТ, тыжденник Нове життя, якый в револючных часах перестав быти орґаном ЦК КСУТ, перетрансформовав ся на „тижневик русинів-україньців Чехословаччини“, в якім зачали выходити дві сторонкы на русиньскім діалекті під назвов „Голос русинів“. Пестрость русиньскых діалектів, нараз офіціално презентована з того періодіка, стала ся силным імпулзом на приправу першых норм будучого русиньского літературного языка. Із пропозіціёв норм, базованых на шпеціфіках лабірьского діалекту, як першый вышов отець Франтішек Крайняк, парох Ґрекокатолицькой церькви св. Василія Великого в Меджілабірцях. А наслідно матеріалы публікованы в рубріці „Голос русинів“ зачали діставати подобу языковой нормы і стали ся основов приправлёваных матеріалів до нултого числа часопису Русин (1990).

Зачінаючі 1990 роком, в пресі не утихали діскусії о тім „хто сьме“, як і о языковім вопросі. Сітуація зачала іншых дімензій наберати по трансформації лабірьского руху до новой русиньской орґанізації в Меджілабірцях – Русиньской оброды 25. марца 1990, цілём якой подля штатуту ся стало - „пропаґовати культуру, звыкы, традіції, історію у СВОЇМ ВЛАСТНІМ ЯЗЫКУ, формов культурно-освітной роботы, новинок, розгласу, телевізії і под“. (Русин, 1990) Потреба кодіфікації русиньского языка зачінать быти найактуалнішов, навеце выжадованов штатныма орґанами перед заведжінём русиньского языка до офіціалных сфер жывота Русинів – медій і школ. Тот факт зарівно ся став главнов темов полемік меджі представителями проукраїньской і прорусиньской орьєнтацій в Чесько-Словеньску, але і в іншых европскых країнах, де Русины жыють.

Главно проукраїньскы учены в Чесько-Словеньску з роспаками принимали кажду ініціативу в аспекті створёваня норм будучого літературного языка, якы поступно ґрадовали і переростали аж до неґатівістічных позіцій, з якых выголошовали „непотребность“ тзв. русиньского літературного язы-

ка, к створёваню якого, подля них, з філологічного аспекту неекзістує нияка причіна (Stec, 1992), і ароґанції, яка дедале частіше ся зьявлёвала при характерістіках окремых особностей, залучівшых ся до приправы норм. Появліня на світ далшого русиньского періодіка – „Народных новинок“ (1991) а з ним періодічности підкреслёваня потребы уніфікованых норм русиньского языка, принесло новы силы і новы приступы к нормованю языка.

Дедале частіше ся споминать думка створіня научной інштітуції, цілём роботы якой бы было вырішыти прінціпіалны вопросы перед зачатём процесу кодіфікації і приступити к роботі над потребныма кодіфікачныма приручниками. Важнов подіёв на пути к досягнутю того ціля было зорґанізованя 1. Меджінародного конґресу о русиньскім языку в 1992 р., найважнішы пункты резолуції якого ся дотыкали концепчных вопросів: 1. кодіфікація русиньского языка бы мала быти основана на жывім языку, 2. каждый із штирёх русиньскых реґіонів бы мав узаконити властный варіант літературного языка, заснованый на переважаючім діалекті, 3. русиньскый язык бы мав вжывати азбуку (Magocsi, 1996). Тоты основны прінціпы ся стали ведучов ідеёв, котров ся в далшых роках керовали кодіфікаторы русиньского языка з розлічных реґіонів. Першый конґрес зась підтримав думку потребы русиньской научной інштітуції, яка до двох місяців досправды в Пряшові взникла. Інштітут русиньского языка і культуры од свого взнику служыв як координачный центер роботы кодіфікаторів русиньского языка зо вшыткых країн, де жыють. Заслугов доц. ПгДр. Юрія Панька, к. н. в сполупраці з редакціёв Народных новинок быв створеный першый проєкт правил русиньского правопису (1994) і словник русиньской термінолоґії („Русиньско-рускo-україньско-словеньско-польскый лінґвістічных термінів“ (1994). Під веджінём другого діректора інштітуту Доц. ПгДр. Василя Ябура, к. н. Вышли в 1994 році далшы кодіфікачны приручникы – доповнены правила русиньского правопису, орфоґрафічный словник, букварь і чітанка і зачала ся робота над ґраматіков.

Жаль, винов зміненой політічной сітуації на Словеньску в другій половині 1994 року офіціално ся кінчіть діятельство інштітуту, але практічно роботы над кодіфікаціёв кулміно-

вали а і наперек великым обштрукціям з боку як україноφілів, так і окремых працовників штатной справы, 27. януара 1995 року в Братіславі быв русиньскый язык на Словеньску офіціално выголошеный за кодіфікованый. Важне є, же даный факт акцептовали представителі културного, сполоченьского, політічного і научного жывота Словеньской републікы, што документовали нелем своёв участёв на нім, але і фінанчнов дотаціёв акту кодіфікації, звязаного з научным семінаром з меджінароднов участёв славістів.

Святочным актом кодіфікації перша етапа робот над языком ся скінчіла, але перед Русинів на Словеньску і їх репрезентанта – Русиньску оброду поставила такой дакілько новых пріорітных задач, реалізуючі котры ся обчековала і одповідь на вопрос уятя ся кодіфікованого русиньского языка в розлічных сферах културно-сполоченьского жывота Русинів в условіях Словеньской републікы. Іде главно о сферу сполоченьску, умелецьку, публіцістічну, конфесійну, школьску і літературну.

Сполоченьска сфера

Русиньскый язык, точніше ёго діалекты, все были основным засобом комунікації меджі переважнов частёв Русинів, і в сучасности ся дана традіція у великій мірі утримує. Жаль, силный вплив асімілації – завиненый і ліквідаціёв малокласных школ з языком навчаня народности по русиньскых селах, і інтеграція молодых Русинів до школ містьскых з языком навчаня словеньскым – ся не міг не одбити і на способі комунікації меджі Русинами, а главно молодов ґенераціёв, яка і в традічно русиньскых селах при побіжній комунікації в сучасности часто вжывать язык словеньскый. І здасть ся їм то природным явом, бо як в медіях, так школах, церьквах а часто і дома мають можность чути словеньскый язык, розумлять го і знають.

В інакшій позіції ся находить середня і старша ґенарація Русинів, выхована іщі на впливах русофілства, україноφілства, або докінця карпаторуськых традіціях, яка – тота усвідомленіша часть – або крітізує сучасне упущаня молодых людей од старых традіцій, або – тота менше свідома часть – мовчіть і беспомічно ся призерать на даный став, припадно

приучать ся комунікації в словеньскім языку зо своїма внуками ці правнуками.

Наперек такій сітуації, штат створив условія на фунґованя материньскых языків народностных меншин жыючіх в Словеньскій републіці і в сфері сполоченьскій, кедь в 1999 році прияв Закон о вжываню языків народностных меншин. На ёго основі наслідно по списованю людей (2001), в 92 селах Пряшівского краю, де жыє мінімално 20% Русинів, закон ґарантує право на вжываня материньского языка в уряднім контактованю, напр. на сільскых урядах, поштах, в шпиталях, на судах, в школах, церьквах і іншых інштітуціях, де, треба підкреслити, же містны русиньскы діалекты ся беспосерднё выужывали і перед приятём споминаного закона. Подля нас, русиньскый язык, респ. ёго діалекты на Словеньску в уряднім контактованю ся вжывать в омного бівшій кількости сел, а то і в такых, в котрых подля штатістікы жытелі даной народности не творять 20% населіня, але в скуточности в каждоденній комунікації вжывають переважно дакотрый з русиньскых діалектів. Кількость сел, на якы в будучности ся може росшырити платность споминаного закона на хосен народностной меншины, залежить лем од нёй самой – ці при далшых списованях людей буде у бівшій мірі декларовати свою приналежность к русиньскій народности і такому же материньскому языку.

Умелецька сфера

Під умелецьков сферов, попри діятельстві многых екзістуючіх аматерьскых сільскых колектівах, розвиваючіх і пропаґуючіх переважно фолклорне богатство Русинів, будеме розуміти главно діятельство єдиного у світі русиньского професіоналного театру – Театру Александра Духновіча у Пряшові з ёго співацько-танечным колектівом „Пульс“. У своїй історії быв театер інтересный тым, же ся став першов „украіньсков“ культурнов інштітуціёв, яка в пряшівскім реґіоні взникла по другій світовій войні з назвов „Український національний театр“. Іронічно, же якраз она в половині 90. років 20. стороча ся стала зась першов прорусиньскы орьєнтованов, у своїм діятельстві як перша зачала вжывати русиньскый діалект. Но в своїй основі тот факт мож цалком добрі

порозуміти: пряшівскый театер як заяздовый все быв і є одказаный на публіку регіонів северовыходного Словеньска, в якім ґро населіня творить русиньске етнікум з материньскым языком русиньскым. З цілём утримати собі приязень публікы така зміна была неминуча. А револючны події 1989 року лем ускорили акт зміны і самой назвы театру (октобер 1990), яка в пореволучных условіях вызерала скоріше як анахронізм.

Наперек даным змінам, веджіня театру од зачатку 90.-х років 20. ст. репертоар ставляло двоязычно – по русиньскы і по українськы. Спершу пропорціонално, але інтерес публікы собі і ту выжадав зміну. Резултатом непринимaня жителями русиньскых сел гер театру в українськім языку, є сучасный ёго репертоар, якый ся грає лем по русиньскы. А не суть то лем гры містных авторів, але і світова класіка. Модерный приступ ку театру гостюючіх режісерів звязаный з вжыванём людём зрозумілого языка, принесли тій культурній інштітуції в послідніх 10 роках успіх нелем на домашніх, але і на світовых сценах, фестівалах. Діятельство драматічного колектіву театру ся стає предметом рецензій словеньскей театралной крітікы, яка го оцінює уж дакілько років за найліпшый професіоналный народностный театер на Словеньску, але ёго роботу зрівнує і з найліпшыма словеньскыма театрами. Оцінінём ёго професіоналности є і двойразова номінація герця русиньского театру на престижну цілословеньску ціну „ДОСКІ“ за найліпшый герецькый выкон сезоны.

Публіцістічна сфера

Публіцістічна сфера вжываня русиньского языка є презентована главно друкованыма періодіками Русиньскей оброды – тыжденником „Народны новинкы“ і двоймісячником „Русин“. Обидва зограли найважнішу роль при формованю нормы русиньского літературного языка а потім при уводжованю кодіфікованой подобы русиньского языка до жывота. Главно „Народны новинкы“ ся стали тым періодіком, де ся вели і ведуть діскусії нелем на народностны, церьковны, але і на языковы темы, ку котрым можуть ся слободно высловлёвати їх чітателі, але і шырша громада. Їх заміряня є цілословеньске, но з акцентом на регіоны северовыходного Словеньска. напротівагу, часопис „Русин“ є орьєнтованый

інтеррегіонално, што значіть, же своє місто в нім мають Русины зо вшыткых країн карпатьского ареалу (Словеньско, Україна, Польско, Мадярьско, Сербія), враховано Чеськой републікы, Споєных штатів американьскых і Канады. Часопис ся занимать і вопросами русиньской літературы, як і набоженьского жывота Русинів.

Културно-сполоченьскый жывот Русинів в їх материньскім языку на Словеньску суть призначены обгосподарёвати і дві електронічны – верейноправны медії – Словеньска телевізія і Словеньскый розглас, повинностёв якых зо закона є высылати і про жителів СР, якы творять народностны меншины. Покы в Словеньскій телевізії, Главній редакції народностного высыланя в Кошіцях ся закон по часі і жадостях Русинів днесь решпектує, выслідком чого є выроба самостатных русиньскых маґазінів, сітуацію ся не дарило на хосен Русинів ани по 10 роках змінити в Словеньскім розгласі, а то наперек екзістенції Главной редакції народностно-етнічного высыланя в Пряшові, де своє пропорціоналне заступліня мали бы мати вшыткы народностны меншины і їх материньскы языкы на теріторії выходного Словеньска. Наперек тому офіціалный погляд веджіня Словеньского розгласу і в такій сітуації быв, же дана інштітуція односно Русинів „дотримує вшыткы законы“, причім реалізація тзв. „русиньско-україньскых“ релацій „є повно в згоді із реално народностнов сітуаціёв“ (Плішкова, 2001). Но реална сітуація была така, же Русины іщі ініціативніше ся зачали домагати самостатного радіовысыланя з Пряшова, на основі чого веджіня наконець мусило приступити на конкретны зміны і ту: в першім ряді од 1. 9. 1998 на діференцоване высыланя про Русинів і Українців, яке але по пару місяцях назад заникло, а дале – по новых протестах Русинів – к выписаню конкурзу на 2 міста редакторів до „тіму высыланя в русиньскім языку“, што і так дефінітівному вырішіню проблему не помогло. Наслідно Русиньска оброда ся обернула з офіціалнов жадостёв помочі проблем рішыти на меджінародну інштітуцію – Раду Европы до Штрасбурґу, яку підпорила петічныма підписами за самостатне русиньске высыланя жителів Словеньской републікы. Тиск Русинів на компетентны інштітуції і по приязных выслідках списованя людей (май 2001) про Русинів предці лем спосо-

бив, же в рамках новой орґанізачной штруктуры, яку Словеньскый розглас прияв зачатком року 2002, ся редакція справодайства в пряшівскім радію офіціално розділила на самостатны части, єднов з якых є офіціално декларованый і „тім русиньского высыланя“ (Плішкова, 2001).

Конфесійна сфера

Ніжна революція в Чесько-Словеньску мала позітівный вплив, главно на ґрекокатолицьку церьков. Наперек тому, же єй найвысшы кругы все веце мінять свою орьєнтацію на словеньску – преферують выслугованя і нелітурґічных частей церьковных обрядів по словеньскы, а то і в селах з перевагов по русиньскы бісідуючого населіня – в тій самій церькви є 20 священіков, якы просаджують тенденцію, жебы реліґійны книжкы ся перекладовали до русиньского языка і вжывали ся на богослужбах і на годинах релігії. Найвызначнішым з них є о. Франтішек Крайняк з Меджілаборець, якый за помочі містного духовенства і лаїків переложыв до русиньского языка основны церьковны тексты, котры ся в сучасности ужывають в дакотрых парохіях з домінуючім жытельством русиньской народности. Суть то: Апостолы на неділі і свята цілого року переложены о. Франтішком Крайняком до лабірьского діалекту (1985) і Євангелія на неділі і свята цілого року (1986), якы по уділіню імпріматуру вышли в кодіфікованій нормі русиньского языка в 1999 році. Окрем того Ф. Крайняк переложыв Тайны: крещіня, міропомазаня, евхарістія, покаяня, манжелство, елеёпомазаня (1986); Крестна дорога Господа нашого Ісуса Христа (1988); молитвеник св. ружанця (1992); Малый ґрекокатолицькый катехізм про русиньскы діти (1984), Євангеліє од св. Іоана (2002).

Покы іде о православну церьков, тота обвинює ґрекокатоликів з помаганя процесу латинізації і словакізації. Притім, в аспекті заставліня того процесу і выявліня своёй позіції односно русинства, русиньского языка і можности приближыти ся к віруючім якраз такым способом, як часть священіков ґрекокатолицькой церькви, доднесь не выявила свою позіцію. Подобно як в ґрекокатолицькій церькви, і в православній по многых русиньскых селах служать священици родом Словаци, якых не барз інтересує народностный аспект їх діятель-

ства. Окрем того, історічно якраз православна церьков ся звязує з політіков наступу комунізму в бывшій Чеськословеньскій републіці, в рамках якой є зась обвинёвана з українофілства і русофілства. Хоць і в рамках той церькви екзістують духовны, якы бы были охотны помагати процесу заведжіня русиньского языка до православных храмів в реґіоні северовыходного Словеньска, офіціална позіція єй найвысшых кругів затыль хыбить. Значіть, обидві церькви выходного обряду, діючі в реґіоні, де компактно жыють Русины, очівидно суть орьєнтованы кажда іншым боком. А десь всередині зістають Русины, якы суть часто одказаны на милость або немилость церьковных єрархів або окремых священиків, ці ся в них проявить народностне чутя і ці суть охотны акцептовати народностне чутя своїх вірників. Право чути материньскый язык у церьквах выходного обряду доднесь на Словеньску ся не реалізує на достатній уровни. Лем пронародно роздумуюча часть ґрекокатолицькых священиків на Словеньску робить конкретны крокы на зміну сітуації, бо можность захраны як выходной традіції своёй церькви, так народностного аспекту в ній видить у зряджіню уряду єпіскопа шпеціално про Русинів ці парохії з домінуючім русиньскым жытельством. Першым кроком к тому, може, є створіня функції вікаря (2003) в рамках Ґрекокатолицького єпіскопского уряду в Пряшові.

Школьска сфера

Дану сферу Русины поважують за найважнішу од самого зачатку возроджованя русиньской народности і русиньского языка. Ведучі представителі Русинів собі усвідомлёвали, же абы ся цалком не вытратив ці не вымер русиньскый язык, треба зробити вшытко про то, жебы быв зась заведженый до основных школ, але лем там, де о то проявлять інтерес родичі, значіть, на базі добровольности.

Недавна історія говорить, же бывшы русиньскы (респ. руськы) школы были насилным адміністратівным способом в 1952 році змінены на україньскы. Переважна часть Русинів тоту зміну не прияла, а то з той прічіны, же україньскый язык не поважовали за свій материньскый язык. І зато Русины зачали масово свої діти посылати до школ словеньскых.

Факт, же в минулых 45 роках ся школы в русиньскых містах і селах пословенчіли, Русины не принимали як траґедію. Выходивши з реалности, же русиньскы школы, так як і русиньска ідентічность подля закона ся стали про них неприпустныма, українську орьєнтацію в жыноті і школстві з бівщой части принимали як чуджу, орьєнтація на словеньскый язык про них была найраціоналнішым рішінём. Ведь Словеньско было і є штатом, котрого Русины обчанами суть, были і будуть, а з того выходили, выбераючі собі і языкову орьєнтацію в школстві.

Аж конечно кедь на кінці 20. стороча і жителі Словеньска дістали можность выпробовати жывот в демократічній републіці, в новых условіях ся і в Русинів назад зачало пробуджовати роками придушоване народне сумліня. Новоприниманы законы демократічной републікы, возроджуючій процес Русинів і їх материньского языка – вдяка сістематічному дожадованю ся Русиньской оброды на Словеньску – зачали акцептовати, внаслідку чого од школьского року 1997/1998 в 12 основных школах северовыходного Словеньска быв проявленый інтерес родичів школярів завести выучованя русиньского языка. К тому акту были приправлены і з помочов штату выданы вшыткы потрібны педаґоґічны документы (Koncepcia vzdelavania deti obcanov SR rusinskej narodnosti; Koncepcia vyucovania predmetu rusinsky jazyk; Ucebne plany pre zakladne skoly; Ucebne osnovy pre zakladne skoly), як і учебникы русиньского языка про основны і середні школы. Але основнов задачов і в сучасности зістає освітна робота меджі родичами, жебы порозуміли вызнам даного процесу і записовали свої діти на выучованя предмету русиньскый язык і култура.

Пріорітов про Русинів в школьскій сфері є як росшырёваня выучованя предмету русиньскый язык і култура на обидвох ступнях основных школ і дакотрых ґімназіях в реґіоні серевовыходного Словеньска, так і выхова будучіх кваліфікованых педаґоґів про даный предмет. Наперек тому, же уж од 1993 року ся евідують снагы Русиньской оброды на Словеньску створити катедру русиньского языка і културы на котрійсь з пряшівскых факулт, докінця на тот ціль штат в 1994 р. выділив 1,5 міліона корун на єй заряджіня, доднесь

такой катедры ніт. Місто нёй в 1998 році взникать як ректоратне працовіско Пряшівскої універзіты Інштітут народностных штудій і чуджіх языків, в рамках якого зачало як перше фунґовати Одділіня русиньского языка і культуры. Но таке рішіня лем на час вырішыло проблем приправы педаґоґів, і то не в повній мірі. Проблем є в тім, же выучованя русиньского языка в рамках Інштітуту є в позиції предмету „волительного“: можуть собі го зволити штудовати – як проглублену форму штудія – штуденты Педаґоґічной факулты, а як меджіодборове штудіум штуденты хоцькотрой факулты Пряшівскої універзіты, окрем штудентів Педаґоґічной факулты Пряшівскої універзіты, предмет русиньскый язык і култура штудують главно штуденты Філозофічной факулты ПУ. Із споминаных прічін о штудіум офіціално абсентує інтерес богословців православной ці ґрекокатолицькой богословскої факулты, і хоць неофіціално о нёго інтерес проявлюють. Но винов абсенції самостатної катедры ніт можности, наперек значному інтересу, штудовати русиньскый язык і културу як самостатный штудійный одбор, респ. в комбінації з якымсь іншым предметом, абсолвенты якого бы здобыли кваліфікацію і про вшыткы споминаны сферы культурно-сполоченьского жывота Русинів. А створіня катедры очівидно є задачов, вырішіня котрой зістане в сфері школства пріорітнов в далшім періоді нелем про Русиньску оброду, але і про сучасных працовників Інштітуту народностных штудій і чуджіх языків Пряшівскої універзіты.

Літературна сфера

Літературна сфера Русинів на Словеньску є єдинов, де абсентує перерваня контінуіты сучасности з минулостёв. Русиньска література все мала особности, якы то з бівшов, то з меншов силов вступали на літературну сцену, в залежности од сполоченьско-політічної сітуації і од авторьского потенціалу. Література творена в русиньскім языку взникала як в часах, коли вшыткы Русины жыли в єдній імперії і не мали забороны голосити ся к русиньскій народности – авторы А. Падальскый, І. Выслоцькый, А. Коцак, А. Вальковскый (18. ст., мотівованы і переселенецьков літературов, яку творили Русины в Северній Америці – Емілій Кубек, Штефан Варзаль,

Іван Ладіжіньскый); І. Ріпа, П. Лодій, М. Андрейковіч, А. Лабанц, Т. Подґаєцька, А. Кріґер-Добряньска, М. Невицька, А. Духновіч, П. Кузмяк, А. Павловіч (19. ст.); так і в новій Чеськословеньскій републіці а нескорше в повойновій Чеськословеньскій соціалістічній републіці (20. ст.) – авторы І. Жак, І. Новак, А. Цапцара, А. Галґашова, Н. Гвозда, А. Галчакова, Ю. Матяшовска, Ш. Смолей, М. Полчова, Е. Цапцара, А. Владыкова, О. Кудзей – творили наперек заказу русиньской народности, ку котрым по році 1989 прибыли авторы передтым пишучі по українськы - Штефан Сухый, Марія Мальцовска, Юрій Харитун, Миколай Ксеняк. А не іншак тому є і в самостатній Словеньскій републіці (на зачатку 21. ст.), коли по заведжіню до школ предмету русиньскый язык і култура к споминаным старшым авторам, сістематічно публіковавшым свої творы главно в прилозі „Народных новинок“ - „Поздравліню Русинів“ і часописі „Русин“, ся зачінають поступно придавати і молоды авторы, школярі і штуденты, котры од кінця 2000 року ся зачали публіковати в кварталнику про русиньскы діти і молодеж „Русалці“ - далшій прилозі „Народных новинок“.

Говорячі о уровни літературного процесу Русинів Пряшівщіны треба підкреслити, же не быти розлічных языковых впливів і орьєнтацій, як наслідку політічных впливів сусідніх країн, література Русинів Словеньска в сучасности бы могла ся пышыти омного бівшым чіслом авторів а самособов і высшов умелецьков уровнёв. Но наперек тяжкій сітуації і стаґнації розвитку літературы в русиньскім языку, котру розвиваючому ся літературному процесу з 20. років 20. ст., потім ліберализації сполочности в 60. роках, наслідно завдав період „будованя соціалізму і комунізму“, аґресівно придусившый спробы о возроджованя русиньского народа і языка, народноязычна русиньска орьєнтація вытримала і пережыла, глядаючі і находжаючі силну опору як у фолклорній народній творчости, так в реліґійно-церьковній письменности в русиньскім языку, якы мали од прадавна довгу традіцію меджі Русинами. Зато не є ниякым чудом, же першы народны авторы – Іван Жак на Спішу, Іван Новак на Маковіці, Марія Дуфанцёва у Пряшові, Юрко Колинчак на Снинщіні, Николай Горняк на Лабірщіні – творили в тій традіції. Не каждому з

них ся пощастило надруковати свої поезії-співы в тогдышній пресі, але они вшыткы творили тот зародок, з котрого в повойновых часах, окреме од 60. років, выросли і розвинули ся писательскы поетічны самородкы, з творчости котрых была выдана книжка „Зелений віночок, червоні квіточки“ (1965). На тоту літературну творчость старшого покоління надвязовали высшеспоминаны поеты і писателі, зачінаючі свою літературну путь аж в повойновых роках. В їх творчости ся уж выразніше проявлять амбіція літературно ся выділити меджі своїма сучасниками: є в них бівша снага освоїти собі теорію творіня літературных жанрів на основі освіты і особного інтересу к літературі. Од такой літературной роботы быв уж лем крок к літературній творчости на професіоналній уровни, котра у Русинів зачала взникати в 60. - 70. роках (Хома, 2000). Спомеджі выданых творів того часу можеме спомянути: антолоґію „Карпати піснею вчаровані“ (1974), зборникы: Івана Жака „Маковіцькі нути“ (1960), Юстины Матяшовской „Орябиньский вінок“ (1975), Николая Гвозды „Маковицькі дзвіночки“ (1976), Юрка Колинчака „Підвигорлатська бистрина“ (1977), Анны Галчаковой „Окрилені мрії“ (1978), „Балады“ (1984).

Література Русинів Словеньска свого повного возроджіня зажывать по 1989 році, коли ся мінять условія розвитку і про Русинів як народность наперед в Чесько-Словеньскій федератівній републіці а од 1993 року і в самостатній Словеньскій републіці. Вдяка підпорі штату при книжковім выдаваню літературы Русинів, выходять на світло новы зборникы поезій і прозовы творы а ку авторам знамым з минулых часів прибывають новы, котры переходять з українського або і (велико)-руського языків на русиньскый, бо тоту путь поважують за природну в сучасній етапі розвитку культуры Русинів, і докінця ініціюють в 2001 р. зрод писательского субєкту – Сполку русиньскых писателів Словеньска. Спомеджі них треба спомянути в першім ряді поетів Штефана Сухого, якый є автором штирёх книжок в русиньскім языку, зборників поезій „Русиньскый співник“ (1994) і „Енді сідать на машыну вічности“ (1995), зборника повідань „Як Руснакы релаксують“ (1997) і стишковой книжкы з нотами про основны школы з навчанём русиньского языка „Азбукарня“ (2004); Юрка Харитуна (по-

етічный зборник „Гуслі з явора“, 1995), прозаічку Марію Мальцовску, яка є авторков трёх зборників повідань в русиньскім языку: „Манна і оскомина“ (1994), „Під русиньскым небом“ (1998), „Русиньскы арабескы“ (2002), і книжкы приповідок про діти „Приповідкова лучка“ (1995), котры в р. 2000 были выданы і формов маґнетофоновой казеты; і байкаря Миколая Ксеняка, автора книжкы „О Камюньскых майстрах“ (1994), книжкы повідань „Біда Русинів з дому выганяла“ (2002) і зборника баёк „Выбраны байкы“ (2002). Споминаны авторы творять літературу професіоналной уровни, яка може конкуровати іншоязычній літературі. Центром увагы сучасных русиньскых писателів суть проблемы чоловіка, села, народности, языка, але і філозофічны роздумы над бытём в сучасній економічно нелегкій добі, традіції, церьков, народны ремесла. Вдяка приступности языка у своїх чітателів здобывають сімпатії а вдяка якости окремых літературных жанрів суть перекладованы до іншых языків і публікованы в словеньскых і загранічных періодіках. Доднесь троє найліпшы з русиньскых авторів Словеньска Ш. Сухый, М. Мальцовска і М. Ксеняк ся можуть похвалити престижнов цінов Александра Духновіча уділёванов Карпаторусиньскым научным центром в США за найліпшу книжку русиньской літературы.

ЛІТЕРАТУРА

Зозуляк, О. Перший крок Ініціятивной групи. Нове життя. Пряшів, 1. XII. 1989. С. 2.

Магочій П. Р. Тривалість регіональних культур: Русини і українці на їхній карпатській батьківщині та за кордоном. Нью-Йорк, 1993. С. 66.

Magocsi P. R., ed. A New Slavic Language is Born/Zrodil sa nový slovansky´ jazyk. New York, 1996. P. XIII.

Плішкова А. Компетенція на зміну внуторной штруктуры высыланя є в руках шефредактора Пряшівского штудія – інтервю з централным діректором Словеньского розгласу в Братіславі, ПгДр. Ярославом Резніком // Народны новинкы/ Пряшів/ Ч. 11 - 14, 28. III. 2001. С. 5.

Плішкова А. Професіоналіта на першім місті – інтервю з шефредактором Главной редакції народностно-етнічного высыланя Словеньского розгласу в Пряшові, ПгДр. Войтєхом Бачом // Народны новинкы. Ч. 11 - 14, 28. III. 2001. С. 5-6; Самостатне русинске высыланя зась на досяг рукы? // Народны новинкы. Пряшів. Ч. 16-17, 25. IV. 2001. С. 1-2.

Становы Русиньской оброды на Словеньску. Русин. Меджілабірці, 1990 .

Ткачов С. Статус литературного языка русинов на Украине // Slavica Tarnopolensia. Ч. 2. Тернопіль, 1995. С. 21.

Tolstoj N. I. Introduction/Úvodom // Magocsi P. R., ed. A New Slavic Language is Born/Zrodil sa nový slovanský jazyk. New York, 1996. P. XIII.

Štec M. K otázke „rusínskeho“ spisovného jazyka. Prešov, 1992. С. 22.

Хома В. Русиньска література на Словеньску в остатніх роках // Русин. XI, 5-6. Пряшів, 2000. С. 2.